

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора,
завідувача кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
ДОЛИНСЬКОЇ Марії Степанівни

на дисертацію

ВОРОБЕЛЬ Уляни Богданівни

на тему «Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність дисертаційної роботи.

Серед важливих ознак правової, демократичної та соціальної держави є наявність досконалого й ефективного механізму захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави та суспільних інтересів. У випадках порушення (чи загрози порушення), невизнання, оспорювання прав, свобод чи інтересів фізичної особи прав та інтересів юридичної особи, інтересів держави чи суспільних інтересів виникає необхідність у застосуванні визначених законом певних форм і способів захисту. Наявність ефективних і врегульованих правом процедур вирішення соціальних конфліктів між учасниками правових відносин характеризує гарантованість захисту прав, свобод та інтересів їх учасників.

Статтею 3 Конституції України проголошено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Забезпечення й охорона прав і свобод людини й громадянина є найважливішим та пріоритетним напрямком діяльності держави. Серед засобів захисту прав і свобод людини і громадянина особливо відповідальна і ефективна роль належить суду, адже відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

Процесуальним інструментом втілення конституційного права на судовий захист у життя виступає право на звернення до суду за захистом, оскільки без реалізації останнього право на судовий захист залишатиметься декларативним. Тому велике значення для вдосконалення судочинства має розвиток як вчення про право на звернення до суду за захистом як ключовий елемент у механізмі судового захисту, так і вчення про здійснення самого права на судовий захист, зокрема, і про закінчення провадження без ухвалення рішення суду як частини складової цього права.

Прийняття Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) у 2004 р. за його якісними характеристиками стало певною передумовою вдосконалення судового захисту, приведення правосуддя в Україні до міжнародних стандартів та визначення подальшого напрямку судово-правової реформи. Цей Кодекс відрізнявся від Цивільного процесуального кодексу 1963 р. не тільки новелами окремих інститутів, а й структурою цивільного судочинства. У ЦПК України 2004 року прослідковувалась посилена увага щодо регламентації конституційних засад правосуддя, диверсифікації цивільного

процесу, одноособового розгляду цивільних справ у суді першої інстанції та підвищення ролі судді у процедурах перегляду судових рішень; досить ліберальної моделі змагальності й зниження надмірної активності суду; класичної системи апеляційного та касаційного оскарження судових рішень тощо.

Активізація євроінтеграційних процесів, прагнення до забезпечення високих європейських стандартів здійснення правосуддя зумовили проведення у 2017 році конституційної реформи у частині правосуддя. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року № 2147 VIII відбулось оновлення усіх процесуальних кодексів, зокрема і ЦПК України.

Така новелізація цивільного процесуального законодавства передбачала нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мали забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді, та призвела до появи в цивільному процесі низки нових принципів та інститутів. Усі ці зміни та оновлення були спрямовані законодавцем передусім на виконання таких завдань як: забезпечення реального дотримання принципів судочинства на всіх стадіях судового процесу; забезпечення своєчасності розгляду спорів судами та практичної реалізації принципу правової визначеності; визначення чітких критеріїв та механізмів розмежування юрисдикції адміністративних, господарських і загальних судів; гармонізацію правил цивільного, господарського та адміністративного судочинства із збереженням специфіки кожного; поетапне запровадження інструментів «електронного правосуддя», що дасть змогу звертатися до суду, сплачувати судовий збір, брати участь у розгляді справи та отримувати необхідну інформацію і документи електронними засобами; удосконалення системи забезпечення неупередженого розподілу справ між суддями, зокрема, визначення судді та (або) складу колегії суддів на всіх стадіях судового провадження; запровадження ефективних процесуальних механізмів для попередження розгляду справ за відсутності спору між сторонами, врегулювання спору між сторонами за участю судді; диференціацію правил розгляду справ залежно від їх складності, можливості мирного врегулювання спору, складу учасників, ціни позову тощо; удосконалення системи апеляційного перегляду справ та перегляду справ за нововиявленими обставинами; забезпечення належного функціонування нового Верховного Суду як єдиного для всіх судових юрисдикцій суду касаційної інстанції, впровадження механізмів вирішення юрисдикційних спорів та формування єдиної правозастосовної практики; запровадження механізмів протидії зловживанням процесуальними правами; посилення ролі судового збору як основного джерела фінансування судової системи; диференціація розміру ставок судового збору у майнових та інших спорах при забезпеченні належного рівня доступу до правосуддя; забезпечення належної взаємодії та сприяння

альтернативному вирішенню спорів у третейських судах та міжнародному комерційному арбітражі.

Першочерговою зміною, яка знайшла відображення в усіх процесуальних кодексах, стало впровадження ефективного захисту прав особи, яка звертається до суду, як превалюючого завдання судочинства. З цією метою ЦПК України було доповнено новелами, які, зокрема, регулюють визначення, порядок надання та дослідження електронних доказів, проведення експертизи не тільки на підставі ухвали суду, а й на замовлення учасників справи; передбачають право суду застосувати способи забезпечення позову і доказів не тільки у спосіб, визначений законом або договором, але і в будь-який інший спосіб, який ефективно захищає порушене право позивача, якщо такий спосіб не суперечить закону; запровадження спрощеного позовного провадження та врегулювання спору за участю судді, за наслідками якої сторони можуть або укласти мирову угоду, або продовжити судовий розгляд; запровадження системні механізми запобігання зловживанню процесуальними правами тощо.

Усі ці зміни і оновлення цивільного процесуального законодавства значним чином вплинули і на правове регулювання як, зокрема, окремих підстав закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду, так і в цілому на місце та роль інституту закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог в структурі цивільного процесуального права. Усе це підтверджує актуальність та значущість обраної дисертанткою теми дослідження.

Ступінь обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Належна обґрунтованість положень і висновків дисертації виражається у наступному.

Об'єкт і предмет дисертанткою сформульовані методологічно вірно. У роботі об'єкт дослідження визначається як цивільні процесуальні відносини, які виникають у сфері закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення судового рішення, а предметом є норми цивільного процесуального законодавства, які регулюють підстави, порядок та наслідки закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду, окремі положення цивільного процесуального законодавства зарубіжних країн та наукова доктрина з цієї проблематики, судова практика та статистика (с. 23 дисертації).

Належному рівню роботи сприяло також коректне визначення її мети, яка полягала у комплексному дослідженні інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві, аналізі судових помилок і причин, що їх породжують, виявленні й усуненні колізій та прогалин у правовому регулюванні цього цивільного процесуального інституту, розробці пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного процесуального законодавства України та підвищення ефективності його застосування (с. 21–22 дисертації).

На її виконання були сформульовані відповідні завдання. Серед них особливо треба виділити: визначення поняття та дослідження правової природи інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному

судочинстві; виявлення та дослідження особливостей закриття провадження у справі з підстав, які свідчать про неправомірність відкриття провадження у справі, у зв'язку із порушенням позивачем (заявником) порядку реалізації права на звернення до суду; дослідження специфіки застосування підстав закриття провадження у справі, що свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку з добровільним урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі; визначення характерних рис підстав закриття провадження у справі, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин; здійснення ґрунтовного аналізу підстав залишення справи без розгляду, що свідчать про неправомірність виникнення провадження у справі, у зв'язку із порушення позивачем (заявником) умов реалізації права на звернення до суду; виявлення особливостей залишення справи без розгляду з підстав, які свідчать про недоцільність продовження розгляду справи, у зв'язку із волевиявленням одного із учасників справи про закінчення провадження у справі; дослідження специфіки застосування підстав залишення справи без розгляду, які свідчать про неможливість продовження розгляду справи, у зв'язку із виявленням сторонами або однією із них бажання замінити орган, уповноважений на розгляд і вирішення справи; дослідження та висвітлення характерних рис підстав залишення справи без розгляду, які свідчать про невиконання одним із учасників справи покладеного на нього цивільного процесуального обов'язку.

І в цьому зв'язку необхідно наголосити, що висновки дисертації чітко кореспондуються із завданнями, поставленими здобувачкою.

Методи дослідження обрано, виходячи із поставлених мети і завдань наукової роботи, а також із урахуванням специфіки її предмета та об'єкта. Методологічну основу роботи складають загальнонаукові (аналіз та синтез, формально-логічний метод дослідження) та спеціальні методи дослідження (системно-структурний, статистичний, порівняльно-правовий метод, а також метод моделювання). Так, метод аналізу дозволив вивчити інститут закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення рішення шляхом поділу його на окремі частини, що сприяло виявленню його структури, класифікації підстав завершення розгляду справ без ухвалення рішення, а також дало змогу класифікувати підстави закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду. Метод синтезу дозволив об'єднати в єдине ціле риси та ознаки, виявлені шляхом аналізу. За допомогою формально-логічного методу здійснено аналіз норм чинного цивільно-процесуального законодавства України, що регулюють інститут закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду.

У дисертаційному дослідженні використовувалися також системний підхід і системно-структурний метод, спираючись на які цивільно-процесуальні інститути закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду розглядаються водночас як складна структура та як складова системи цивільно-процесуального права, що надало можливість комплексно розглянути проблеми, що виникають при закритті провадження в цивільній справі чи залишення заяви

без розгляду. Порівняльно-правовий метод використовувався при співставленні положень чинного законодавства України із законодавством, що діяло раніше, а також при зіставленні вітчизняного законодавства із законодавством зарубіжних країн стосовно регламентації завершення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду.

Обґрунтованість положень і висновків дисертації ґрунтується також на широкій джерельній базі. Основні положення роботи опрацьовані із залученням великого масиву інформаційних джерел та наукової літератури, а також судової практики, які становлять у сукупності 278 позицій.

Наукова новизна дисертації.

Загалом слід визнати, що рецензована робота є першим в Україні комплексним дослідженням інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві.

Особливо необхідно відзначити положення, сформульовані уперше. Йдеться, зокрема, про зроблений висновок, що інститут закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві має множинну правову природу, котра зумовлена різновекторністю самих підстав застосування цього цивільно-процесуального інституту; аргументацію положення про те, що процесуально-правова природа інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві виключає можливість закінчення провадження без ухвалення рішення суду одночасно за декількома підставами; обґрунтування положення про те, що, у випадку наявності декількох підстав для закінчення розгляду справи без ухвалення рішення, суд має надавати пріоритет застосуванню тієї підстави, якою він усуне помилки, допущені ним під час вирішення питання про відкриття провадження у справі; визначення, що, у випадку відкликання заяви органами або особами, яким законодавством надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб, суд зобов'язаний відкласти розгляд справи і повідомити позивача про такі дії та, лише у разі, якщо позивач сам не виявить бажання брати участь у судовому розгляді справи, залишати заяву без розгляду з цієї підстави; обґрунтування, положення про те, що характер причин невиконання позивачем покладеного на нього обов'язку щодо забезпечення витрат відповідача при розгляді судом питання щодо застосування судом п. 10 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, має ключову роль та має відобразитися у законодавчій конструкції застосування судом цієї підстави.

Не викликає сумніву й більшість положень, які удосконалено (визначення поняття «закриття провадження у справі», під яким пропонується розуміти закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, та які свідчать про відсутність в особи права на звернення до суду або добровільне урегулювання учасниками справи правової вимоги після відкриття провадження у справі, або про неможливість продовження розгляду справи з незалежних від учасників цивільної справи чи суду обставин, наслідком чого є втрата можливості повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про

той самий предмет і з тих самих підстав; визначення поняття «залишення заяви без розгляду», яке запропоновано трактувати як закінчення провадження у цивільній справі без ухвалення рішення суду, у зв'язку із чітко встановленими в законі підставами, перелік яких є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає, та свідчать про наявність у справі обставин, що перешкоджають розгляду справи, але можуть бути усунуті в майбутньому, у зв'язку з чим не виключається можливість повторного звернення до суду із тотожною вимогою, тобто вимогою між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав) та положень, які дістали подальшого розвитку (класифікація підстав закриття провадження у справі та залишення заяви без розгляду, зокрема дисертантом запропоновано нові критерії класифікації зазначених підстав; положення про те, що в згоді відповідача на закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою позивача від позову немає потреби; положення про те, що закріплення на законодавчому рівні правила про необхідність отримання від відповідача згоди на закінчення провадження у справі у формі залишення заяви без розгляду у випадку відкликання позивачем заяви є необґрунтованим та недоцільним).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та основних положень дисертації.

Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел інформації та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації 240 сторінок, основна частина її складає 180 сторінки.

В анотації стисло представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни і практичного значення.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної тематики, сформульовано мету роботи та завдання дослідження, подано коротку характеристику результатів дослідження, ступінь їх апробації та публікації.

Мета наукового дослідження містить в собі відповідь на питання, для чого воно проводиться, орієнтує дослідження на кінцевий результат, визначає логіку і спрямованість завдань, упорядковує різноманітні методи, що застосовувались при написанні дисертаційної роботи.

Усі розділи написані грамотно, практично без стилістичних і редакційних огріхів, традиційно, стиль та оформлення роботи легко сприймається.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами темами.

Дисертаційне дослідження виконане в межах науково-дослідної проблематики кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ на 2020–2023 роки «Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу» (номер державної реєстрації: 0120U102681).

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Обґрунтовані та сформульовані в дисертації висновки і рекомендації можуть бути використані у: а) науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження інституту закінчення провадження без ухвалення рішення суду в

цивільному судочинстві, аналізі судових помилок і причин, що їх породжують, виявлення та усунення колізій та прогалин правового регулювання цього цивільного процесуального інституту; б) правотворчому процесі – під час вдосконалення чинних та розроблення нових правових приписів щодо закінчення провадження без ухвалення рішення суду у формі закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду; в) правозастосовній діяльності – для вдосконалення організаційно-правових засад діяльності органів судової влади в процесі застосування правових положень, що врегульовують процедуру закінчення розгляду цивільних справ без ухвалення судового рішення щодо суті заявлених вимог (Акт впровадження в практичну діяльність Козівського районного суду Тернопільської області № б/н від 12 червня 2023 року та Акт впровадження результатів реалізації дисертації у діяльність Вінницького апеляційного суду № б/н від 15 червня 2023 року); г) навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне процесуальне право», «Виконавче провадження» та «Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр» (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ № 55 від 08 червня 2023 року).

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Одержані результати дисертаційного дослідження Воробель Уляни Богданівни на тему «Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві» були апробовані у вигляді 15 доповідей на науково-практичних конференціях та 5 публікацій у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань категорії «Б», а також в 1 публікації у науковому виданні іноземної держави.

Опубліковані наукові праці в повному обсязі відображають зміст дисертаційної роботи.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

У рецензованій дисертаційній роботі не встановлено ознак академічного плагіату, фальсифікації чи інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертанткою представленого наукового дослідження. Текст є оригінальним, всі цитати коректно позначені та вказані в списку використаних джерел.

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації.

Водночас дисертаційна робота Воробель Уляни Богданівни на тему «Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві» як і кожна вагома творча праця, викликає низку роздумів, відкриває широкий простір для наукової дискусії. В рамках цієї рецензії варто зупинитися на таких конкретних зауваженнях і побажаннях:

1. Аналізуючи судову практику щодо тих випадків, коли у справі існує декілька підстав припинення провадження, та відповідаючи на питання чи може

суд закінчити провадження у справі без ухвалення рішення суду за декількома підставами одночасно, авторка наводить приклад справи, ухвала в якій постановлена ще у 2007 році (с. 44 дисертації). Хоча ця судова справа дуже релевантна до аналізованих проблемних питань, проте хотілося б бачити новішу судову практику, аби розуміти, яким чином правозастосовна практика рухається в даний час.

2. На с. 92 дисертації здобувачка зазначає, що, у випадку зупинення провадження у справі з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, слід встановити річний строк вступу у справу правонаступника позивача, що дозволить забезпечити як право особи на вступ у справу в статусі правонаступника, так і можливість захистити інтереси інших учасників справи, зокрема, щодо визначеності самого судового процесу в цивільній справі. У зв'язку з цим, пропонує ч. 1 ст. 257 ЦПК України доповнити додатковою підставою для залишення заяви без розгляду такого змісту: «якщо провадження у справі було зупинено з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 251 ЦПК України, і правонаступник позивача з моменту постановлення ухвали про це, не вступив у справу протягом одного року». Не заперечуючи доцільність закріплення в законодавстві такого положення, адже це дозволить усунути «невизначеність» із справою, нам видається, що потребує пояснення положення про річний строк, запропонований авторкою.

3. Аналізуючи обставини, що охоплюються підставою залишення позову без розгляду, передбаченою п. 8 ч. 1 ст. 257 ЦПК України, здобувачка, на с. 128 дисертації наводить приклад із законодавства іноземної держави, а саме п. к ст. 267 ЦПК Республіки Молдова. Використання у якості прикладів ЦПК зарубіжних країн видається позитивним. Але навряд чи найкращими прикладом може розглядатися ЦПК Молдови (а в дисертації він згадується неодноразово, наприклад, ще на с. 110–111 дисертації). Навіть приклади з ЦПК Польщі видаються більш доцільними.

Вищенаведені критичні міркування значною мірою мають характер не стільки принципових зауважень, скільки роздумів над можливими шляхами подальшого вдосконалення викладу матеріалів цього цікавого та ґрунтовного наукового дослідження. Таким чином, висловлені зауваження і побажання майже не зачіпають концептуального ядра дисертації і не можуть змінити її загальної позитивної оцінки.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Воробель Уляни Богданівни на тему «Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві» виконана на актуальну тему. За своїм змістом дисертація є завершеною самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретичні положення та науково обґрунтовані результати, що мають важливе наукове й практичне значення. Дисертація виконана на високому науково-методичному рівні, її зміст відповідає обраній темі дослідження та спеціальності у галузі знань 08 «Право». Сформульовані в роботі наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими та всебічно висвітленими.

Відтак можна зробити висновок, що дисертація Воробель Уляни Богданівни на тему «Закінчення провадження без ухвалення рішення суду в цивільному судочинстві», відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а Воробель Уляна Богданівна за заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

**завідувач кафедри господарсько-правових
дисциплін Інституту права
Львівського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Марія ДОЛИНСЬКА

